

נתקבלו במערכת

אוצר המקרא. ביאור פסוקי התנ"ך על פי רבותינו הפרשנים. ספר בראשית. בית שמש, אוצר התורה, תשפ"ב. 356 עמ'. (contact@otzar.org.il)

הרב יוסף ברינר הוא 'מלמד' ומנהל ותיק, רב פעלים, שמשלב תורה שבעל-פה בכיתה עם תורה שבכתב בספרים הרבים שהוא מוציא לאור, ובאתר שלו 'אוצר התורה' המלא וגדוש וגם פעיל ומועיל. ספר זה 'אוצר המקרא' הוא גלגול אחר ושונה של חלק אחד מסדרת הספרים 'ושננתם' שהוא הוציא לאור לפני שנים, ובו ביאורים פשוטים ומאירים על סדר פסוקי ספר בראשית, כאשר הביאורים המלאים בתוספת השלמות ומאמרים ודיונים ימצאו את מקומם בסדרה 'אוצר מפרשי התנ"ך'. הביאור מיוסד בכל מקום על מפרש או מפרשים שדבריהם מסבירים בצורה הפשוטה והמתקבלת ביותר את הפסוקים והעניין, וההערות בשולי העמוד מרחיבות וגם משיבות לשאלות מצויות של תלמידים על הפסוקים האלו. עוד הרבה דיו נשאר בקולמוסו של הרב ברינר ועוד הרבה מרץ נמצא בנפשו, ולפי הפירוט בהקדמת הספר ולפי הנמצא באתר 'אוצר התורה' תוכניותיו הפרשניות והחינוכיות חובקות עולם. יהי רצון שיצליח להגשים את כל חלומותיו.

אור ציון. בירור ענין החרוסת בליל הסדר. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשפ"ג. קמד עמ'. (02-6250319)

בגיליון הקודם של 'המעין' (גיל' 244 עמ' 136-135) כתבתי על הקונטרס בן מאה וקצת עמודים שכתב ידידי ר"ד לובאן בענין החרוסת. בינתיים כבר הספיק הת"ח החרוץ הזה להוציא מהדורה מורחבת ומשובחת של הקונטרס הזה, ובה חידושים רבים להלכה בפרט החשוב והקצת-שכוח הזה מתוך הלכות ליל הסדר, כולל איך בדיוק צריכים להיות צורתו וטעמו ודרך הכנתו של התבשיל הזה המכונה 'חרוסת' וסדר ההטבלה בו, פרטים רבים שכולם הם דינים גמורים מדרבנן. ולא רק על עצמו בא קונטרס זה ללמד, אלא על כל פרטי ההלכה שבתורתנו הקדושה - שכאשר תלמיד חכם נכנס בעובי קורתם הוא מוצא בהם נפלאות, בלימוד ובהלכה למעשה. בין השאר מעיר המחבר על הלעז המופיע ברש"י 'אייגרו"ס' שאבי מורי ז"ל בספר 'אוצר לעזי רש"י' כתב שהוא 'דבר חמוץ', מה שחיזק את דעתו של המחבר בדבר חשיבות הטעם החמוץ בחרוסת, מתוך הבנה בסוגיא בפסחים קטז, א ש"לקהויה" נצרך גם לדעת ר' יוחנן שסובר שהחרוסת זכר לטיט, שכך מדויק בדברי הראשונים, עיי"ש. בפרק יח ובו המסקנות נוסף סע' ג, ובו אחרי הדברים הנחרצים למעשה שצריך שטעם החרוסת יהיה חמוץ (ולכל הפחות חמוץ-מתוק) ושהיא תהיה נוזלית-סמיכה ושיש להוסיף לה יין לקראת הטיבול - מודגש שיש להתייחס בכל הזהירות והכבוד למנהגי ישראל, וגם נוספה אחרית דבר נאה במילי דאגדתא. במהלך השנה הספיק הרב לובאן להוציא לאור עוד שני כרכים בסדרת 'שיבת ציון' - סדרת ספרים בהם ביאורים וחידושים ועיונים בהלכות העתידות לבוא, והם מהדורה חדשה ומתוקנת של הספר 'טהרת הקדש' על דיני טומאה וטהרה במקדש, בתרומה ובקדשים שכבר זכה להדפיסו לפני שנים.

אלף שנות גלות במע'רב. יהודים תחת שלטון האסלאם: מקורות ומסמכים. דוד ליטמן ויוסף פנטון. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשפ"ב. 401 עמ'. (press@mail.biu.ac.il)

"ד'מים" הם בני חסות לא-מוסלמים הנמצאים תחת שלטון מוסלמי, שזכויותיהם מעטות וחובותיהם רבות מאוד. זה היה מצבם של מאות אלפי היהודים שחיו בצפון אפריקה, ובעיקר במרוקו ובאלג'יריה, באלף השנים האחרונות. למרות ניסיונות של היסטוריונים (וגם של חלק מצאצאי יהודי צפון-א"ה) לתאר את מצב היהודים בארצות האלו במהלך השנים כנסבל וסביר ואפילו חיובי, להוציא אולי תקופות מסוימות - מאות המסמכים המקוריים המובאים בספר זה ע"י שניים מבכירי החוקרים של יהדות המזרח מוכיחים את ההיפך: חוץ מתקופות בודדות מצבם של היהודים בצפון אפריקה היה רע, השלטונות וגם רוב האזרחים התייחסו אליהם בנוקשות ולעיתים אף באכזריות, מה שבסופו של דבר בא לידי ביטוי בכך שרוב ככל יהודי מרוקו ורוב יהודי אלג'יריה עזבו את מדינתם ברגע שהדבר ניתן להם במהלך הדור הקודם, רבים מהם עלו לארץ ישראל והאחרים היגרו לצרפת ולמדינות נוספות. המחברים מדגישים שאין להם עניין לקלקל את הקשרים המתהדקים-והולכים בין מרוקו לבין מדינת ישראל, ובין יהודי מרוקו שבארץ ובעולם לארץ מגורי אבותיהם, אבל האמת צריכה להיאמר, והיא 'נאמרת' בספר זה בעזרת מאות עדויות של נוסעים וקונסולים ומסמכי שלטון ועדויות של אנשי המקום ומבקרים מארצות אחרות ושבוים שנקלעו למרוקו ונפדו בהמשך דו"חות רשמיים של אגודות צדקה וחסד ועוד שנפרסים על פני כאלף שנים (בין השנים 1912-1997), שמובאים בספר זה מתורגמים לעברית עם מבואות והסברים, איורים ומפות, כך שתיעוד ותיאור היסטורי משתלבים זה בזה. 'הסתרת מציאות היסטורית זו בגין רגישויות של צד מסוים עלולה לעכב את הרפורמה הנחוצה בעמדת האסלאם כלפי האחר' כותבים המחברים, והפירוש הוא שאם היחס היסטורי של המוסלמים כלפי היהודים ייחשב כסביר ולגיטימי, כפי שהרבה מנסים לומר בדורנו, ואף מתרפקים על חיי השיתוף עם השכנים המוסלמים בדור הקודם - ייקבע בליבם של המוסלמים שזו ברירת המחדל התקינה, ושמדינת ישראל ועם ישראל עוד צריכים להיות אסירי תודה על יחס נורמלי וסביר שמתבקש מהם היום - בעוד שהאמת היא שהמוסלמים בצפון-א"ה צריכים להגיע לחידוש היחסים איתנו עם הרבה רגשי אשמה... בעמ' 62 מובא מקור שאין ספק במהימנותו, ציטוט מפירוש רבי חיים בן עטר זצ"ל על התורה כשהוא מתאר את הנעשה בארצו ('אור החיים' ויקרא ו, ב עם דילוגים): 'אשר עינונו בני עוולה, ויסרונו בייסורי נקמה, יסורין ועינויים יותר מגלות מצרים... משעבדים וממדרים חיי ישראל' וכו'. בעמ' 60 מובא צילום של תחריט שנעשה בשנת 1842 באחת מערי מרוקו ע"י מבקר נוצרי, ומתואר בו ילד מוסלמי רוכב על גבו של רב יהודי ומתעלל בו ללא הפרעה, עדות של גוי חורט על פי תומו... והנה קטע שכתב מלח אמריקאי שערב בשכונה היהודית של העיר מוגאדור בשנת 1815 (עמ' 193): "ראיתי איך העלובים המסכנים האלו מוכים כשוורים במקלותיהם הגדולים של השוערים, בנסותם לחלוף על פניהם בהיות השערים פתוחים כדי להשיג קצת אוכל או מים למשפחותיהם העטופות ברעב ובצמא..." חלק מהתיאורים מזעזע ממש. הספר יצא לאור בצרפתית לפני כעשרים שנה ע"י אוניברסיטת הסורבון וגרם לסערה בעולם האקדמאי, בהמשך תורגם לאנגלית, ועתה זכינו לתרגום עברי שעלולות להיות לו גם משמעויות אקטואליות. הספר מסתיים במפתחות מפורטים ומועילים.

אמונת עתיך. גליון 138, שבט תשפ"ג. עורך: הרב יואל פרידמן. שבי דרום, מכון התורה והארץ, תשפ"ג. 160 עמ'. (machon@toraland.org.il)

גיליון נוסף מלא וגדוש ומגוון, עם תשובות ומאמרים העוסקים בממשק שבין ההלכה לבין החקלאות, המסחר, הרפואה, התעשייה, אורחות השבת, הכלכלה ועוד. המדור הראשון הוא סדרת תשובות קצרות במגוון הנושאים הנ"ל, השני עוסק בחקלאות והלכה, השלישי במשפט התורה - בחירות כהלכה, סיוע צבאי למדינות זרות, שאלות שקשורות לכתובת התאריך בחוזים ובגיטין, אחריות בעל דירה על נזקים שנגרמו מדירתו, ועוד. מדור רפואה והלכה עוסק בענייני תרומות זרע וביצית והשלכותיהם לגבי הדור הבא, מדור טכנולוגיה והלכה עוסק בין השאר בהפעלת מערך הסייבר להגנה על תשתיות המדינה בשבת (ובמילים אחרות מנסה להגדיר את גבולות המושג 'פיקוח נפש' כאשר עוסקים בעניינים כלכליים ואירגוניים של הציבור הרחב), מביא מידע יישומי בענייני כשרות, ומסיים בתגובות בענייני גיור ושמיטת כספים, הרמה מעולה, העריכה משובחת, ושיתוף הפעולה העמוק והחברי בין המכונים הרבים השותפים להכנת כתב העת הזה ובכלל מחמם את הלב.

אמר הגאון. שיעורים שנאמרו מפי קודשו של רבינו עובדיה ספורנו על ספר תהלים. יו"ל לראשונה מכת"י תלמידו, עם פיסוק, מראי-מקום. הערות וצינונים. מהדיר: משה קרביץ. בית שמש, תש"פ. תצב עמ'. (Sforno.mk@gmail.com)

לפני כמה שנים נדפס הספר 'אמר הגאון' על התורה, שבמקומות רבים מאיר את פירוש הספורנו הידוע לתורה. התלמיד רבי אליה מנולה, שהיה רב בבולוניה, כתב על הגיליונות הרחבים של הכרך הגדול של פירוש הרלב"ג על התורה שהיה ברשותו את השיעורים ששמע מרבו על ספרי התנ"ך, ומדובר באוצר בלום גם כאשר מדובר על ספרים שבהם פירוש הספורנו כבר נדפס ובדברי התלמיד ניתן לדייק בנוסח ובהבנת פירוש הרב, וק"ו כאשר לא נמצא לפנינו כלל פירוש ר"ע ספורנו, כמו למשל על מגילת רות. נוספו גם ליקוטי כללי הפירוש מאותו כת"י ועוד, ומבוא מקיף על הרב והתלמיד וספריהם.

אסיף ת. אסופת מאמרים. ירושלים, איגוד ישיבות ההסדר, תשפ"ג. 773 עמ'. (https://asif.co.il)

החלוקה בין ישיבות 'ציוניות', הקשורות למוסדות ואירגונים שונים של הציונות הדתית, לבין הישיבות האחרות למיניהן ולגווניהן השונים, אינה נוחה ואינה נעימה. להיפך, 'המעין' מדגיש פעם אחר פעם, בין השאר במגוון הרחב של כותביו וקוראיו, שלמרות ההבדלים המובנים בין הקבוצות השונות - המכנה המשותף התורני-למדני הולך ומתעצם. ובכל זאת, בלחץ 'מלמטה', קבוצה של למדנים צעירים מיישיבות ההסדר הגיעה למסקנה לפני כעשור שיש צורך לעודד בציבור התורני-לאומי לגווניו את הלמדנות ואת הכתיבה האיכותית, וכך נוסד ע"י כמה משוגעים לדבר' כתב עת מכובד, שהפך גם לאתר אינטרנטי מלא וגדוש ומשוכלל ויעיל ופעיל מאוד. ריבוי הכותבים, רבנים ותלמידים מוכשרים מכלל הישיבות ה'לאומיות' לכל גווניהן, והמאמרים הרבים

שעברו את מחסום הביקורת העריכה המוקפדת של צוות העורכים נציגי הישיבות השונות (למען הגילוי הנאות - גם אני הקטן חבר מערכת 'אסיף'), גרם לצורך שהתממש לראשונה בגיליון זה להדפיס בפועל רק חלק מהמאמרים, ומאמרים אחרים הוכנסו בראש הכרך רק תקציריהם עם הפנייה לאתר 'ספריית אסיף' שם מופיעים מאמרים אלו בשלמותם. כך ח של שנתון אסיף פותח בברכה מרגשת של ראש ישיבת בית אל הרב זלמן מלמד שליט"א, אחריו נמצא מדור של דברי זיכרון והערכה לראש ישיבת הר המור הרב מרדכי שטרנברג שנפטר לפני חנוכה האחרון (בגיליון הבא ייספד כהלכה מורנו הרב דרוקמן זצ"ל שנפטר אחריו), בהמשך נמצאים עשרים מאמרי עיון והלכה, עשרה מאמרי מחשבה, כמה מאמרים העוסקים בתנ"ך, ולבסוף מאמר על דמותו של הגאון רבי חיים הלר זצ"ל וסקירה על הספר 'בית תפילת' - קובץ מאמרים בעניין תפילה וברכות מאת רבני ותלמידי ישיבת הר עציון שיצא לאור בשנה שעברה. בולטים בנוכחותם בין הכותבים בכרך זה רבנים, אברכים ותלמידים מיישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, נראה שהחינוך לכתובה איכותית שקיבלו מרבותיהם, מחברי ספרים חשובים, הרנ"א רבינוביץ' זצ"ל ויבל"א הרב סבתו והרב שילת, מוציא פירות משובחים, וקנאת סופרים תרבה חוכמה. מובילי מיום 'ספריית אסיף' מתכננים פעולות שונות כדי לשדרג את איכות וכמות הכתיבה התורנית המשובחת של בני התורה במחננו, כוונתם רצויה וגם מעשיהם. בעזה"י.

באורך נראה אור. שיחות לימי החנוכה מאת רבני ישיבת בית אל. עורכים: יהודה יוסט, משה קטן ואברהם אליצור. בית אל, 'מאבני המקום', תשפ"ב. 220 עמ'.
(moshekatan57@gmail.com)

רחש ליבם של תלמידים בישיבת בית אל דבר טוב, והוא להביא באופן מרוכז בחוברת מכובדת ומהודרת מדברי רבותיהם בענייני חנוכה, לתועלת כלל תלמידי הישיבה בפרט וציבור לומדי התורה בכלל. ל"א מאמרים כלולים בחוברת נאה זו, שנפתחת בדברי ראש הישיבה הרב זלמן מלמד שליט"א על הנהגה ומנהיגות והכרת הטוב, וגם מסתיימת בדבריו על דברי הנביא זכריה 'לא בחיל ולא בכח', מהם לומד הרב שליט"א שגם בימינו תיקון העולם לא יבוא בכוח - אלא בהשפעה חיובית ובדוגמא אישית של אנשי התורה, שאם יזכו להיות שלמים בדרכם ובאמונתם ובהנהגותיהם הם יתוו את דרך ה' לעם ישראל ולעולם כולו, עד שתימלא הארץ דעה את ה'. המאמרים בהלכה ובאגדה עוסקים בכל ענייני החג והמסתעף, כשהם ערוכים ומסודרים באופן נעים וידידותי ללומד. העורכים מדגישים בהקדמה שחלק ניכר מטרחתם בהכנת הקובץ הזה נובע מהכרת הטוב העמוקה שיש להם לראש הישיבה שליט"א, לר"מים ולצוות הישיבה, ואכן כך יאה וכך נאה.

באר התורה. רעיונות לפרשת השבוע. חלק ראשון - בראשית-ויקרא. מרדכי הרשקו.
פתח תקווה, תשפ"ג. 296 עמ'. (itamarher@gmail.com)

ידיד נעוריי ר' מרדכי הוציא לאור חידושי תורה על דרך הפשט והרמז והגימטריה והדרש והסוד, ופירושים בדברי חז"ל והמפרשים על סדר פרשיות התורה, לזכר אשתו רות שהלכה לעולמה. נוסח ראשון של הדברים יצא לאור מדי שבוע ונשלח לחברים מקשיבים, ועתה

בעזרת בניו הלמדנים הוציא לאור כרך שלם ובו רעיונות ופירושים מכל הסוגים הנ"ל, משמחים אלוקים ואנשים. בעמ' 154 מעיר המחבר שמול לשון חז"ל בהגדה 'עבדים היינו לפרעה במצרים' בולט שבדו-שיח שבין פרעה למשה רבנו פרעה לא משתמש בתואר 'עבדים' לעם ישראל, עד לבריחתם בפרשת בשלח שאז הוא מתמרמר על 'כי שילחנו את בני ישראל מעובדנו'. וזו ההדגשה 'עבדים היינו לפרעה במצרים', זו הייתה עבדות שמקורה בנו, בנפשנו השפלה, ברצון להיטמע במצרים שהתאים לעם שהיה שקוע במ"ט שערי טומאה, הסכמנו לקבל על עצמנו את עבודתו של 'המלך האלוה' פרעה - עד שבא הבורא וגאלנו משם, ואילו לא הוציא אותנו הקב"ה משם 'הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים' שיעבוד גופני ועוד יותר מזה שיעבוד רוחני... בנו של ר' מרדכי, הבן הרב איתמר, מלמדני ישיבת מרכז הרב שמשמש עתה כמזכיר הישיבה, הוציא לאור במקביל גם הוא ספר ביאורים ומאמרים על התורה בשם 'ביד איתמר' גם הוא ליזכר אמו ז"ל. יפה כוח האב וגם כוח הבן.

בפי גאולים. לימוד והעמקה ביסודות החיים לאור פרשיות התורה. בראשית-שמות. יגאל בצלאל שפרן. ירושלים, מרחבים, תשפ"ג. 346 עמ' (merhav@merhavim.org.il)

הרב פרופ' שפרן הוא מוותיקי ישיבת 'מרכז הרב', תלמיד מובהק של רבנו הרב צבי יהודה ושל שאר רבני הישיבה בדור הקודם. הוא מרביץ תורה ברבים כבר עשרות שנים במכון 'מרחבים' למחקר תורני ולהכשרת מורים שייסד, בכמה קהילות שמינו אותו לרבן, ובמוסדות תורניים ואקדמאיים שונים. גם מפוסט דברים בכתב לא משך ידו, אך הפדנטיות המיוחדת שלו גרמה למיעוט-יחסי של מאמרים משלו, למרות שהוא מלא וגדוש בתורה ובחוכמה, ובכל נושא תורני-הלכתי-מדעי, בעיקר בתחום הרפואה, העובדות המדעיות וההלכתיות פרושות לפניו כשמלה. הרב שפרן זכה להוציא לאור לאחרונה מהדורה חדשה מתוקנת ומשובחת של ספר השו"ת המפורסם של זקנו 'שו"ת רב"ז שפרן', שהיה אב"ד העיר בקאו שברומניה ומגדולי הדור בין שתי מלחמות העולם, ושל אביו הרב שפרן אב"ד פלוישט, גם היא ברומניה, והנה הקרה ה' לפניו קלטות של שיעורים בפרשת השבוע שהעביר בקביעות לפני עשרות שנים לפני חברים מקשיבים. בסיוע העורך המוכשר, ידיד בן ידיד, הרב רפאל וסרטיל, הפכו הקלטות הישנות לעשרות מערכות של שיעורים עמוקים ומקוריים ומרתקים, שבהם מתבונן המחבר על פרשת השבוע במבט-על מחשבתי ומדעי, והכל בסגנון קולח וזורם כדרכו של הרב שפרן גם בשיעוריו שבעל-פה. כך בעניין חרטומי מצרים וכוחם ומעשיהם הוא מביא את שתי הגישות של הקדמונים אם היה ממש במעשיהם או שזו הייתה אחיזת עיניים בלבד, ומביא את דעת הגר"א שכותב בתקיפות בביאורו על השו"ע נגד הרמב"ם שלכאורה אינו מאמין בכוחם של שדים ומכשפים, וכותב שהרב צבי יהודה סמך בכל כוחו על מכתבו של רבי צבי הירש קצנלבוגן מוויילנא שטען שדברי הגר"א האלו מזויפים ולא יצאו מתחת ידו. אולם ע"י בספר 'הגאון חייו ומשנתו' מאת הרב דב אליאך (כרך שני עמ' 589-588 ובעיקר הע' 76) שמוכיח דברי הגר"א בביאורו על השו"ע בגירסתם המקורית נכונים ומדויקים, והטענה שהם זויפו בשקר יסודה, והדברים עתיקים. יש לקוות שהכרכים הבאים של 'בפי גאולים' יצאו לאור במהרה, ושידידי הרב שפרן שליט"א יוסיף להדפיס את דברי תורתו וחוכמתו (הממלאים את המחשב שלו...) למען יעמדו ימים רבים ויועילו לרבים.

דברי עני. שו"ת הלכות ברכות חלק ב. דביר יוסף אזולאי. ירושלים, תשפ"ג. תקכא עמ'. (azolay613@gmail.com)

כ"ו תשובות ומאמרים בענייני ברכות והמסתעף מאת הרב דביר דוד יוסף אזולאי, מבכירי האברכים בישיבת מרכז הרב. תלמיד קרוב של ראש הישיבה הרב יעקב שפירא שליט"א ושל רבי אשר וייס שליט"א, ומקורב גם לתלמידי חכמים גדולים אחרים מכל המגזרים, שחלקם גם כתבו הסכמות חמות לספרו זה ולספריו האחרים. בולט בספר שיתופם של חבריו רבני ואברכי ישיבת מרכז הרב בכתבת התשובות והמאמרים בספר, כאשר רבים מהם מוזכרים בשמם גם בדברי התודה בראש הספר וגם במקומות רבים בתוכו. בספר כלולים בירורי הלכה מקיפים, רובם בשאלות 'קלאסיות' בתחום הברכות - אם חיוב ברכת התורה הוא אכן מן התורה וההשלכות של עובדה זו, אם הישן במשך היום שנת קבע על מיטתו חייב בברכת התורה, גדרי קביעות סעודה על פת הבאה בכיסנין לפי מנהגי העדות השונות, ברכה על שניצל שמצופה בציפוי משמעותי של פירורי לחם, אם ברכת הגומל ניתקנה דווקא לארבעה החייבים להודות המפורשים בתהילים או לכל מי שהיה בסכנה, דין שומע כעונה ועוד, וכמה שאלות מחודשות, כמו למשל האם יש לברך הגומל לאחר קבלת טיפול נגד התקף אלרגי, כאשר השאלה היא אם ההתקף הזה מוגדר כמחלה שהריפוי ממנה מחייב ברכת הגומל, או שהוא דומה יותר למי שנתקעה עצם בגרונו והוציאוה שנחלקו בכך הפוסקים; מה דינו של מי שטס לחו"ל לפגישה של שעות ספורות וחוזר מיד ארצה - האם עליו לברך הגומל גם בשהייתו הקצרה בחו"ל - או שעדיף שיצא ידי חובה בברכה אחת אחרי שיחזור בשלום; האם מי שנולד לו תינוק בעל מום חמור, ה' ישמור, צריך לברך 'ברוך דין האמת' או 'שהחיינו'? ועוד. אחד מרבותיו של המחבר הוא הרב עלום-השם בעל 'אורחותיך למדני', שדבריו המחכימים מובאים פעמים רבות בספר. שמועות מבוססות כבר גילו את שמו, אך לא אהיה כאן הולך רכיל מגלה סוד...

דרישת הזאב. חידושים וביאורים נפלאים על ששה סדרי משנה ומפרשיה. רבי זאב וואלף מק"ק מאהלוב. מאנסי, תשפ"ב. 21+קקט עמ'. (1-845-3566582)

הרב שלום דז"ייקוב ממונסי ממשיך במנהגו הטוב להוציא לאור שנה אחר שנה ספרי קדמונים שכמעט נשכחו במהדורות יפות ומתוקנות, לתועלת לומדי התורה. יש בדבר עשיית צדק היסטורי עם תלמידי חכמים שבמסירות נפש הדפיסו לפני שנים רבות מעידית חידושיהם וביירוניהם, אך ספרם לא זכה להפצה משמעותית וגם לא להדפסות נוספות, ותורתם מונחת כפשוטו בקרן זוית של ספריות בודדות בעולם. כך רבי זאב וולף מהעיר מוהיליב שבדרום אוקראינה על נהר הדנייסטר (אינה זהה למוהילוב שבבלרוס) לא שימש בתפקיד רבני, אך נודע בזמנו כת"ח חשוב. הוא לא הדפיס מתורתו בחייו, אבל בניו שהיו תלמידי חכמים בזכות עצמם הדפיסו את ההערות שרשם בגיליון כרכי המשנה שלו. ואכן מדובר בהערות מרשימות בדיוקן ובעומקן ובהיקפן, בהן הוא מבאר את דברי המשנה ומפרשיה העיקריים רע"ב ותויו"ט, ומעיר גם על סוגיות הש"ס הקשורות למשניות ועל פסקי הלכה בשו"ע ונו"כ, מקשר בין עניינים שנראים שונים זה מזה ומאיר סברות שנראות רחוקות זו מזו, וכל העושר הזה מוצג

עכשיו לפני כל למדני ישראל באופן ברור עם ציונים והפניות והערות והשלמות והוספות רבות, עבודה מושלמת. על המשנה בפרק ערבי פסחים שכותבת 'וכאן הבן שואל' מעיר המחבר בקיצור שהקושיא על מזיגת הכוס השני היא קושיא נפרדת, נוספת על ארבע הקושיות, 'דלא כמו שמפרשין העולם' (ועי' לעיל עמ' 23 ואילך במאמרו של הרב דיכובסקי שליט"א).

הליכות שדה. גליון 221, כסלו תשפ"ג. עורך: הרב יחיאל איתמר. יד בנימין, המכון לחקר החקלאות על פי התורה, תשפ"ג. 88 עמ'. (halichotsadeh@gmail.com)

גליון זה עוסק כצפוי בדיונים הקשורים לשלהי ומוצאי שנת השמיטה, כמו דין הבנות במוצאי שביעית ודין ירקות שנזרעו בשביעית ונלקטו בשמינית לעניין ספיחין וקדושת שביעית ועוד, ובהמשך מתקיימים בו דיונים בעניין איסור חדש, הפרשת חלה מבצק העומד להיהפך לסופגניות, נאמנות משגיח על הפרשת תרו"מ, הלכות גידול בצל על שלביו השונים [מרתק, כולל צילומים מאירי עיניים!], האם קיימת בעיית כלאיים בהעברת עציץ עם ירק מתחת לענפי גפן, ועוד תגובות והערות. ישר כוחו של ידידי הרב יוסף אפרתי שליט"א שידי רב לו בתחומי עשייה ולימוד ופסיקה שונים, אך אינו זונח את יצירת נערו, אותה התחיל להוביל בהכוונת והדרכת הרב קלמן כהנא זצ"ל - המכון לחקר החקלאות על פי התורה וכתב העת שלו 'הליכות שדה'.

חמשה חומש תורה עם תרגום יונתן המפורש. בראשית. מתורגם ללשון הקודש עם ציונים וביאורים. בעריש הירשמן. מ+תקעז עמ'. (4141129@gmail.com)

תרגום מדויק לעברית של התרגום המדרשי העתיק המכונה 'תרגום יונתן בן עוזיאל' עם ציון מקורותיו ופירושים לדבריו באופן מקיף מפי סופרים וספרים רבים, עם מבוא גדול והשלמות מתרגומים 'ירושלמיים' אחרים. המהדיר בחר כנוסח הפנים את נוסח התרגום שנדפס בסלואיטא, וכהסבר לכך מאריך בצדיקותם וחשיבותם של מדפיסי סלואיטא ואת ההערכה שהעריכו אותם ואת דייקנותם הרבה מגדולי ישראל. בסוף הספר נמצאת רשימת מפורטת של הספרים בהם נעשה שימוש בפירוש, אך בה משום-מה מיספור העמודים שונה (619-627). את הפסוק 'וגם את בן האמה לגוי אשימנו' (כא, יג) מתרגם יונתן 'ואף ית בר אמתא לעם ליסטים אשוניגה'. מדוע 'גוי' פירושו 'עם ליסטים'? מסביר המהדיר: ראשית - כך אכן התקיים לבסוף, כפי שהמדרש מספר שישמעאל המגורש מאברהם היה יושב בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, וזה נובע מכך שהוא בורך שתהיה ידו בכל. והוא מוסיף לפי זה שהמשך הפסוק 'כי זרעך הוא' מוסב כנראה על יצחק, שההרחקה של ישמעאל הפושע מיצחק היא טובת יצחק שהוא זרע אברהם האמיתי.

יד שלום. נתיבים בדברי הרמב"ם. שלום דב אלדר. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשפ"ג. 402 עמ'. (shalomi_e@yahoo.com)

הרב אלדר הוא מתלמידי המובהקים של הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל ראש ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, וממנו למד לאהוב את הרמב"ם ולהעמיק בדבריו. במשך

השנים למד הרב אלדר ולימד וגם כתב ופרסם, ואת חידושו והבהרותיו בספרי הרמב"ם הוא מציג לפנינו בכרך זה. בספר חמישה מדורים, האחד עוסק בעניינים העומדים ברומו של עולם ובחלקם הגדול נחלקו הרמב"ם והרמב"ן - בחירה והשגחה וגמול, פרט מול כלל, יחסי ה' ועמו, ימות המשיח ועוד. השני במצוות מניין וכלליהן, השלישי בענייני תשובה, הרביעי בענייני ההליכה בדרכיו והתפילה אליו ועוד, והחמישי בענייני שבת וזמנים. בעניין סיפור יציאת מצרים מחדש המחבר שקיימים שני מסלולים מקבילים שרק כאשר שניהם מתקיימים ונעשים יחד מקיימים את המצוה כראוי - יש לספר ויש להודיע, כאשר הסיפור הוא הבנת עומק של המיוחדות החד פעמית של יציאת מצרים שהיא זו שניתקה את עם ישראל מהעבודה הזרה שכמעט נשתקעו בה, וההודעה היא ההעברה של המסרים החינוכיים של הפסח לבנים. הוא מראה באופן מרשים ואלגנטי איך הכפילות הזו נשזרת בכל הלכות ליל הסדר ברמב"ם, והדברים מאירים ויפים. במקביל הוציא לאור הרב אלדר ספר בשם **'וכל נתיבותיה שלום'** על הפרשות והמועדים, ובו מהלכים מגובשים על כל פרשה ומועד שנאספו וחוברו מתוך דברי תורה שנשלחו לקבוצה גדולה של חברים במשך שנים, שבוע אחר שבוע.

ים המלח. בירורי עניינים בהלכות מליחה. ישראל רוטנברג. קרית ספר, תשפ"ג.
קג עמ'. (08-9298695)

הרב רוטנברג משמש כראש כולל 'אבני קודש' במודיעין עילית. בשנה שעברה עסקו ככולל בעיון רב בהלכות מליחה, שהן כידוע חלק מהלכות איסור והיתר והכשרת הבשר. נוסף לעיון הסוגיות וביורוי השיטות טרחו ראש הכולל והאברכים לבקר במפעלים העוסקים בעיבוד הבשר כדי לראות בפועל כיצד נעשית המליחה באופן מסחרי והמוני, מצב שבו מצטברות בעיות הלכתיות הרבה יותר מאשר במליחה ביתית (שכבר כמעט שאינה קיימת היום בשום בית פרטי; גם השחיטה הייתה פעם עניין משפחתי...). הרב עובר בעשרים פרקים על כל פרטי הלכות מליחה, מההדחה הראשונה ועד הלכות דם שנצרר, כשהוא כולל בספרו הערות של אברכי הכולל, בדרך כלל בפתיחה 'העירוני ש'... בעמ' פו, בעניין האפשרות להקל בדבר שהדרך להחמיר בו כאשר חכם התייר חתיכה מסוימת בטעות, מדקדק הרב בדברי הרמ"א שמקורם בהגהות מהרא"י שעל ספר ל"ו שערים, ומנגידם לדברי הגהת מהרא"י על ספר שערי דורא, והוא מעיר שכנראה שתי הגהות אלו יצאו מתחת ידיו של ר"י איסרלין עצמו, ואם כן יש להשוות ביניהם וללמוד מזו על זו ולא למהר ולומר שהן סותרות. בעמוד הראשון בספר מזכיר המחבר את שיטת ספר האשכול שההדחה הראשונה נתקנה כדי שיתרכך הדם שעל גבי החתיכה והחתיכה עצמה, ומציין לאשכול ח"ג ס' כז; בהמשך הוא מדייק מדבריו שההשריה נקבעה יותר מאשר לצורך ריכוך הבשר עצמו - לשם ריכוך הדם שנקרש על גבי החתיכה, שהרי האשכול הזכיר את ריכוך הדם והחתיכה עצמה, וא"כ אינו מפורש עיקר הדבר. ויש לציין שהלשון באשכול מהדורת הצב"א (חלק ג עמ' 77) הוא 'וצריך לשרותו כדי שיתרכך הדם שעל גביו והחתיכה עצמה', ובנחל אשכול שם אות כא מביא את הטעם של הר"ן שההשריה באה כדי לרכך את החתיכה, וגם את הטעם של הרא"ה שהיא לצורך הדם שנתייבש על החתיכה, אך כל הלשון שם באשכול לא נמצאת כלל בהלכות מליחה

שבאשכול מהדורת אלבק (ח"ב עמ' 123) וספק גדול אם יצאו הדברים מקולמוסו של ראב"י בעל האשכול. ואכמ"ל בעניין כאוב זה, מכון שלמה אומן התחיל בימים אלו להדיר מחדש את ספר האשכול, ונצטרך לראות איך להתיחס לבעיות מהסוג הזה.

ירושתנו. ה'תשפ"ג. ספר שנים עשר. ספר שנה לתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות וזכרונות, מחקרים וסקירות. כולל לוח מנהגי בית הכנסת לשנת תשפ"ג. בני ברק, מכון מורשת אשכנז, תשפ"ג. תקט עמ'.
(yerushaseinu@gmail.com)

כרך נוסף של השנתון 'ירושתנו', הבמה המרכזית לפרסום עניינים הקשורים למסורת אשכנז 'המובהקת', היינו קהילות גרמניה, וקהילות של יוצאי קהילות אלו, ששמרו במסורות נפש במשך דורות רבים על מנהגים והלכות ואורחות חיים מיוחדים להן, ושבהן כיהנו גדולי ישראל שלא כולם זכו לפרסום הראוי להם. הכרך הזה מוקדש באופן מיוחד, אך לא רק, לדמות ולכתבי של רבי דוד צבי הופמן זצ"ל, מחבר ספר השו"ת החשוב 'מלמד להועיל' וספרי עיון ומחקר-תורני נוספים, שהיה ראש בית המדרש לרבנים בברלין אחרי מייסדו רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, ולמעשה היה רבם של רוב רבני גרמניה בדורו ובדור שאחריו. מובאות בכרך זה תשובות חדשות שלו מכת"י, שירים שכתב, ביאורים והערות של אחרים על כתביו, ודברים עליו מפי ספרים וסופרים, שמציגים דמות נפלאה של ת"ח בקי בתורה כולה, עניו שבענויים - אך כזה שלקח על כתפיו את אחריות ההנהגה והפסיקה ליהודי גרמניה כולה, ואת חינוך דור הרבנים הבא. מכון שלמה אומן עוסק עכשיו בהכנת מהדורה חדשה ומתוקנת ומושלמת של שו"ת מלמד להועיל, והחומר שבכרך זה יהווה בעז"ה חלק חשוב מההוספות שיהיו במהדורה החדשה. בכרך נמצאים גם מאמרים של ועל כמה מרבני אשכנז המוקדמים יותר, כגון רבי שמואל מווירצבורג, רבי אברהם ורבי שלמה זלמן טריר כ"ץ, רבי אהרן פולד, רבי יעקב קאפל הלוי במברגר ועוד, ומוזכרים גם דברים של ועל גדולי אשכנז בדור האחרון - רבי יחיאל יעקב ויינברג שבאחרית ימיו חי במונטרה שבשווייץ, רבי יונה מרצבך מירושלים, רבי משה אוירבך מפתח תקווה, רבי אליהו מונק מפריז, ואחרים. רבים מאוד המאמרים המיוחדים והחשובים והמרתקים בכרך זה, ולא אוכל לסקור כאן אלא מקצתם: ד"ר יוחאי בן גדליה מאפרת, מאנשי הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, מציג לפנינו פנקס של 'חברה קדישא דמערבי בזמנה' של ק"ק זולצבאך. בארצות הצפון קשה מאוד בקיץ להתפלל ערבית אחרי צאת הכוכבים שמתרחש רק מאוחר בלילה, ולכן נהגו רוב העולם להתפלל מעריב מוקדם מאוד וסמכו בשעת הדוחק על פוסקים שהתירו זאת, אך קבוצה של בעלי בתים בעיר הקטנה זולצבך לקחה על עצמה להקפיד בכל הקיץ על מניין לתפילת ערבית בזמנה. והנה מתברר שכמו שאירע ברוב ה'חברות קדישות' שהתקיימו בקהילות ישראל - גם בקבוצה זו היה פן חברתי מובהק להתאגדותה, ורוב תקנות החברה שב'פנקס' עוסקות למעשה בעניינים ציבוריים-הלכתיים-חברתיים של אנשי הקבוצה, ולא במטרה העיקרית של החברה - תפילת ערבית בזמנה! כותב המאמר מאריך בעניין זה. במאמר אחר מוכיח הרב ראובן קצואר ממודיעין עילית, כשהוא מסתמך בין השאר על תשובה מתוך 'מלמד

להועיל' - אך גם על חומר רב נוסף, שבקהילות אשכנז נהגו דורות רבים להקפיד על שיעורי הנפח הגדולים המכונים 'שיעור החזו"א', עוד לפני, וק"ו אחרי, פסק ההלכה המפורסם של הנו"ב בסוף ספר צ"ח על פסחים שיש להכפיל את שיעורי הנפח. יש לציין את הכתיבה המשובחת של הרב קצואר, שהצליח לעשות מנושא הלכת-טכני מורכב מאמר תורני מרתק. ידידי הרב בנימין שלמה המבורגר, שהרבה מאוד בזכותו וזכינו בדורנו לפריחת קהילות של יהדות אשכנז 'המובהקת', מציל עבור ההיסטוריה היהודית-תורנית תיאורים נפלאים על קהילת פרנקפורט ושיבת פרנקפורט בדור שלפני נפילת הקהילה והגעתו של רשר"ה. מדובר על לקט מתורגם מתוך ספר זיכרון בצרפתית של תלמיד הישיבה ששנה ופירש והפך לסופר ולאיש-ציבור צרפתי, והשאיר בזיכרונותיו תיאורים מרתקים של הגטו היהודי על ישיבותיו ורבניו והנהגותיו. רב"ש המבורגר צירף גם קטעים ממאמר שכתב עיתונאי אמריקאי אנונימי באותה תקופה בעיתון אמריקאי זניח המתארים את הגטו היהודי בפפד"מ, ושתי נקודות המבט האלו משלימות זו את זו, ומראות לנו את קהילת פרנקפורט שהתקיימה תוך שילוב של עוני ומחסור וצפיפות וקושי מצד אחד - עם ריבוי תורה וחסד וחיים יהודיים שלמים ומאירים מהצד השני, תיאורים נפלאים מכלי ראשון שעלולים היו להיעלם בתהום הנשייה אילולא יוזמתו של רבש"ה שליט"א. מדור ההערות בסוף הכרך, 'והמה בכתובים', כולל מאמרי תגובה מקיפים ולמדניים על ענייני נוסח ומנהג, ובהם אחד שדן בכמה פירושי לעזים של רש"י מתוך ספרו של אבי מורי ד"ר משה קטן ז"ל. יישר כוחם של עורכי הכרך הזה, לא רק על התוכן העשיר והמחכים, אלא גם על העריכה המוקפדת והמהודרת והמדויקת הראויה לכל שבח.

ישורון. מאסף תורני. כרך מה [קיץ תשפ"ב]. ניו יורק - ליקווד - ירושלים, מכון ישורון, תשפ"ב. א'צו עמ' (yeshurun1@013.net)

שוב כרך מלא וגדוש בתורה וחוכמה, שאוכל לציין כאן רק למעט ממה שיש בו. מדור 'אור הגנוז' מגלה לראשונה דברי תורה של ראשונים וגדולי האחרונים מכתבי יד, מדור 'שפתי ישנים' מביא מאות עמודים של חידושים מאת ר' משולם דוד הלוי סולוביצ'יק על הש"ס והתנ"ך וענייני תפילה ועוד ומעט גם מאבין הגרי"ז זצ"ל, מדור 'מחשבה ומוסר' כולל מאמרים בענייני חג הסוכות, מגילת קהלת, נס מעברות הארנון, גולגלתו של ארונה היבסי ועוד, והמדור המרתק תמיד, 'הקולמוס והספר', עוסק בחידושי בן הרמב"ן על מסכת ביצה, בחסיד יעבץ ובפירושו על מסכת אבות (מבוא למהדורה חדשה נוספת ושונה מהנסקרת להלן עמ' 157), דיון מעניין על יחסו של מהר"ם בנעט לשו"ת בשמים ראש המזויף (חשוב להדגיש שבשורה התחתונה אין ספק שבשמים ראש הוא ספר שיצא כולו מראשו ומקולמוסו של העילוי המוזר והמרדן שאול לוי מברלין, ואין בו מילה אחת מקורית של דברי ראשונים), ועוד. יישר כוחו של העורך האחראי בארץ הרב יחיאל שטרנברג שליט"א, שהוא חלק מצוות גדול של חברי מערכת ועורכים ויועצים ומנהלים ומסייעים שכולם נקובים בשמם בראש הכרך, ובזכותם מופיע לעיתים מזומנות הקובץ המשובח הזה.

כי האדם עץ השדה. תובנות מעולמו של החקלאי לעולמו של המחנך. יקי עשהאל.
[סוסיא, תשפ"ג]. 56 עמ'. (yakiasael@gmail.com)

ידידי מנוער יקי עשהאל הוא מוותיקי מושב סוסיא שבדרום הר חברון. הוא נושא על ראשו שני כובעים - חקלאי ומחנך. שנים רבות הוא מלמד ומדריך תלמידים ומורים, כאשר במקביל הוא מעבד משק משגשג במושב סוסיא ובו כרם יין ומטע זיתים, כולל בית בד פעיל, אותם הוא מפתח עם משפחתו באופן מקצועי וביחס ממש אישי. בחוברת זו, חיבורו השלישי, הוא מנסה להעביר לקורא את תובנותיו החינוכיות והחקלאיות שהן עולם אחד ומאוחד במחשבתו ובמעשיו ובדרך חייו. בהומור מושחז ולעיתים אף ציני הוא מעביר לפני הקורא כבני מרון תיאורים של התלמידים בכיתה והעצים במטע, ולומד להבין את אלו דרך אלו. לדעתו הצמיחה דומה בצדדיה השונים אצל שניהם, השורשים שכה משמעותיים אצל אלו הם הבסיס גם אצל אלו, והחוכמה וההשקעה שצריך בעזרתן להגיע אל המטרה הנכספת שוות אצל שניהם, כשהציפייה מהם זהה - לראות בסוף גזע בריא נושא פירות משובחים, שיעביר את כל מעלותיו לדורות הבאים. למרות המְשלים הרבים המוכרים שמציגים דווקא את הדמיון בין האדם לבעלי החיים - לדעתו הדמיון בין האדם לצומח גדול הרבה יותר, והוא מביא לכך כמה דוגמאות מעניינות: בעמ' 39 מדמה עשהאל את בעיות המשמעת בכיתה לעשבי הבר שגדלים במטע. הוא מסביר שלעשבים האלו קל לצמוח היות והם אינם 'מפונקים' כמו צמחי התרבות, שהרי האדמה מצמיחה קוץ ודרדר גם בלי עזרת האדם, וזוהי בדיוק קללתו של אדם הראשון - בעוד שבמקביל כדי להוציא נטיעות ופירות משובחים צריך לטרוח הרבה, וגם אז לא הכל תלוי בנו... הדימיון ל'עשבי הפרא' שבכיתה בולט מאליו. עוד דוגמא: המחבר כותב שפרי נושר מהעץ או כאשר הוא נגוע ופגוע, או כאשר הוא בשל ומוכן לאכילה. בשני המקרים האלו מתנתק הפרי מהענף שבו היה מחובר מפני שהרקמה שמחברת אותו לענף נחלשת, או בגלל הקלקול שבפרי או להיפך - בגלל בשלותו. הוא מדמה את זה לרווקים שצריכים להתנתק בשלב מסוים ממקום גידולם - חלקם מתנתקים מאוחר מדי כי אינם בשלים עדיין לכך, וצריך לסייע להם להגיע לבשלות, וחלקם מוקדם מדי, וגם זה לא סימן טוב... יישר כוחו של המחבר על השילוב המיוחד שבו, שמעט ממנו הוא מנסה להעביר לקורא הקשוב.

מגילת רות. משיב נפש ופירוש באר מים. מאת רבנו יואל סירקיס (הב"ח). מהדיר הרב משה צוריאלי. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשפ"ב. 32+רצו עמ'. (geula252@gmail.com)

לפני כ-150 שנה בשנת תרל"ו נדפס ספר זה לראשונה, ובו פירושים של גאון ההלכה הב"ח על סדר פסוקי מגילת רות. הב"ח ב'משיב נפש' מקדים כמעט לכל פסוק שאלות, ומשיב תשובות שונות ומגוונות על דרך פרד"ס, ובין השאר הוא מציין עשרות פעמים לדברי הזוהר והמקובלים הקדומים. קונטרס 'באר מים' הוא פירוש מקיף של הב"ח על פירוש רש"י למגילה. המהדיר, מורי הרב צוריאלי שליט"א, מגיש דבר שלם ללומדים - מבוא מקיף, הפניות והערות וצינונים כיד בקיאותו הגדולה ודייקנותו, ומפתח מקורות ועניינים.

מדרש משלי השלם. הנקרא גם מדרש שוחר טוב. מהדורה מפוארת ומוגהת ומנוקדת, בתוספת מראי מקומות ציונים והדגשת הפסוקים, עם שבע פירושים מעובדים מחדש עם תוספות וציוני מקורות. ובתוספת מהדורה חדשה של מדרש משלי השלם ע"פ כתבי יד, עם מדור עצום של שינויי נוסחאות וציונים וביאורים והשוואות, נערך ונלקט ע"י הרב חיים זאב פינקל. ירושלים, זכרון אהרן, תשפ"ב. 64+קפה+תלא עמ'.
(bleier.jonathan@gmail.com)

מדובר כאן ביצירה מיוחדת במינה, הכוללת למעשה שני חיבורים שלמים: הראשון הוא מדרש משלי העתיק שכונה 'מדרש שוחר טוב', ע"פ מהדורת בובר שיצאה לאור מכתבי יד ובהשוואה לשני הדפוסים הראשונים בוויילנא בשנת תרנ"ג, עם הוספות רבות, כולל שבעה פירושים מוגהים ומתוקנים של קדמוני וגדולי האחרונים ובהם ר' יצחק כ"ץ חתן המהר"ל מפראג, 'זית רענן' לבעל מגן אברהם, הרד"ל - מגדולי ליטא בדור שאחרי הגר"א, 'חיים טובים' לר"ח פלאג' ועוד. השני הוא מהדורה חדשה לגמרי עם נוסח חדש של מדרש משלי הנ"ל, עם מדור מקיף ביותר של שינויי נוסחאות מכתבי יד ודפוסים ישנים, ומדור ענק של ציונים וביאורים והשוואות לכל ספרות חז"ל והראשונים, חיבור המדחים את הלומד בהיקפו ובעמקותו. מחברו היה הגאון רבי חיים זאב פינקל זצ"ל, בן רבי אליעזר יהודה ראש ישיבת מיר ומייסדה בארץ ונכד הסבא מסלובודקה, שהוא עצמו שימש כמייסדן וראשן של כמה ישיבות וגם כמשגיח ישיבת מיר, והלך לעולמו בשנת תשכ"ה בגיל צעיר יחסית, כבן שישים, חודשים ספורים לאחר פטירת אביו ראש הישיבה. בדרך פלא הספיק, נוסף לכל עיסוקיו השוטפים, לחבר יצירות ענקיות כמו המהדורה הזו של מדרש משלי שיוצאת לאור לראשונה עתה, כשישים שנה לאחר פטירתו, כאשר לפני כמה שנים יצאה לאור מהדורתו המדוקדקת והמיוחדת של ילקוט שמעוני על התורה, ועוד בכתובים מהדורת 'ילקוט' שלו על הנ"ך. את הכרך הגדול והמפואר הזה של מדרש משלי הוציא לאור עתה מחדש עם מבוא מרתק תלמידו המובהק רש"ז הבלין שליט"א, שהצליח סוף-סוף למלא את הבטחתו לרבו לפני פטירתו להוציא את כתביו לאור על פי הדרכות מפורטות שמסר לו והחומר שהפקיד בידיו. בגלל היקף החיבור ובגלל גירסתו השונה ממהדורת בובר אי אפשר היה לשלב את שתי המהדורות האלו יחד, ולכן יפה עשתה הוצאת 'זכרון אהרן' שפירסמה את שתיהן ודווקא בכרך אחד, יצירה לדורות, לתועלת כל לומדי המדרש בהווה וגם בעתיד. כרך זה מצטרף למהדורות המתוקנות של מדרש תהילים ומדרש שמואל שכוננו גם הם בטעות 'שוחר טוב', שכבר יצאו לאור במהדורה מתוקנת ע"י הוצאה זו. פרופ' הבלין הפליא במבואו הקצר לתאר את עבודתו העצומה של רבו רח"ז פינקל זצ"ל בההדרת המדרש הזה בשיטות המדויקות וה'מדעיות' ביותר, בדור שעדיין לא היו בו מאגרי מידע ומחשבים ומרשתת ונגישות לכתבי היד המפוזרים בעולם כולו, ממש 'עבודת ידיים' כפשוטה, וכל זה נוסף לעמלו בתורה וטיפולו בתלמידיו הרבים ובמוסדות שהקים. הוא מספר שפעמיים ניצל רח"ז פ' בחסדי שמים - בנערותו סבל ממחלת השיתוק ובס"ד נרפא, ובמאורעות תרפ"ט כאשר למד בישיבת חברון ושימש את סבו הסבא מסלובודקה ניצל בנס מהטבח בעיר, וב"ה זכה ללמוד וללמד עוד עשרות שנים וגם להכין את המהדורות המפוארות הנ"ל. רק כמה הערות: לענ"ד גודש

הפרטים בשער הספר מקשה על הבנת מבנהו ומה שהוא כולל והחידוש שבו, ובהמשך גם לא ברור, לפחות ממבט ראשון, היכן נגמרים דברי המבוא של רש"י הבלין ומתחיל המבוא המקיף של המהדיר הראשון ר"ש בובר. לטעמי גם נוח יותר ללומדים שלא יהיה מיספור נפרד כפול לשני חלקי הספר, עובדה שתגרום ללא ספק לבלבול ולקשיי התמצאות בהפניות לספר בעתיד. כך אחד - מיספור רציף אחד...

מלאכת שמים. על הלכות ספר תורה תפילין ומזוזות. מאת הגאון מוהר"ר יצחק דוב הלוי במברגר. מהדורה חדשה ומשוכללת עם הוספות ע"י נחום פינחס יאקאב. ירושלים, תשפ"ב. תנד עמ'. (msh43124@gmail.com)

'מלאכת שמים' של הרב מווירצבורג זצ"ל הוא אחד מספרי הפסיקה החשובים ביותר בענייני סת"ם. בא ת"ח חסיד בעלז בשם רבי נחום פינחס הכהן יאקאב, מומחה בייצור קלפים מהודרים, והוציא לאור מהדורה חדשה ומתוקנת של הספר, עם השוואות לגדולי הפוסקים האחרים בענייני סת"ם - ר"ש גנצפריד ב'קסת הסופר', 'קול יעקב' לבעל 'כף החיים', רבנו המשנה ברורה ועוד. הספר יצא לאור מחדש כשהוא מוגה ומנוקד ועם מראי מקומות והערות והפניות, כשחלק ניכר מהמלאכה עשה הסופר המומחה הרב אהרן לינדר מחבר הספר 'שערי סופרים', כולל מפתחות מפורטים, והתוצאה מרשימה ומועילה.

מנהגי מהרי"צ הלוי. שבת קודש. מנהגיו והליכותיו בקודש של ראב"ד לונדון רבי יוסף צבי הלוי דינר. רפאל זאב דינר. בני ברק, תשפ"ב. 25+תקי עמ'. (ma0504177177@gmail.com)

רבי יוסף צבי דינר זצ"ל היה מילידי קהילת קלן שבגרמניה, ומילדותו ספג את אוירת יהדות אשכנז המקורית, ובדרכה הלך כל ימי חייו. לפני השואה עוד הספיק לשמש כרבה של קהילת קניגסברג שבארץ מולדתו, ואחריה מונה כרבה של קהילת 'עדת ישראל' בלונדון ונחשב מגדולי רבני אירופה. כבר בחייו אסף ורשם את מנהגי אשכנז שהכיר היטב ודקדק בהם מפי סופרים וספרים, ועתה בא נכדו רבי רפאל זאב וסידרם באופן מדויק, עם ביאור בשם 'דינרי זהב' שמאיר את המנהגים והשתלשלותם והדעות השונות בקשר אליהם והתייחסות הפוסקים אליהם בהרחבה רבה, עבודה כבירה ומרשימה. כך למשל על המנהג האשכנזי העתיק לומר את פסוקי 'ושמרו' לפני חצי הקדיש שלפני תפילת העמידה לביל שבת מעיר המהדיר שזהו המנהג המקובל בכל קהילות אשכנז ומקורו בתקופת הגאונים, ומביא לו עשרות רבות של מקורות בספרי הפוסקים והמנהגים ובסידורים הישנים, וכן בספרי מנהגי הקהילות כולל קהילות ליטא, ועדויות שכן נהגו אף בבית מדרשו של הגר"א. אולם הגר"א עצמו לא אמר 'ושמרו' מחשש להפסק בין ברכת הגאולה לקדיש, וכך נהגו תלמידיו אחריו כאשר ייסדו את מניינם בירושלים, ומנהג זה הפך למנהג רוב מתפללי נוסח אשכנז בא"י. ראו כמה רב גובריה של הגר"א, שבעניין זה נהג ממש חד בדרא נגד מנהג עתיק ומקובל, ורק לעצמו נהג כך, ובכל זאת התפשטה דעתו והתקבלה למעשה ע"י אלפים ורבבות! כך זה על שבת הוא המשך לכרך

על המועדים שכבר יצא לאור לפני שנים, ולכרכים הבאים שעוד יצאו לאור. עבודה נפלאה של מהדיר חרוץ ות"ח, שמצטרפת לתנופת חידושם של מנהגי קהילות אשכנז המקוריים.

מסילה חדשה. הראי"ה קוק ואתגרי החינוך. הרב אברהם וסרמן. רמת גן, תשפ"ג. 406 עמ' (vavraham59@gmail.com)

לפני קצת יותר ממאה שנה עמדה יהדות העולם בכלל ויהדות ארץ ישראל בפרט בפני משבר גדול ומורכב. שילוב של חילון בממדים הולכים וגדלים במרכזי היהודים באירופה, נידוד של יהודים ממזרח אירופה הדווייה בעיקר לארה"ב אך גם לארץ ישראל ולארצות אחרות שקרע אותם מקהילתם ומתרבותם ומאורח חייהם, ופריחת ערכים אוניברסליים של סוציאליזם וליברליזם ועוד, גרמו למנהיגי היהדות שומרת המצוות לעבור למצב מגננה והסתגרות מכאן, וליצירת שילובים שונים של חיי תורה עם חיי מעשה מאידך. בארץ ישראל הצטרף לכך הצורך להקים את 'המדינה שבדרך' וליישב אותה, כאשר הדומיננטיות התרבותית והחברתית והכלכלית נמצאת באופן מובהק בידי אנשים רחוקים מתורה. כל זה לא נתן למתבונן האובייקטיבי סיבה טובה לאופטימיות, וקשה היה לראות איך הדור הבא יחזיק באמונתו ובתורתו. מרן הרב זצ"ל עלה לארץ בשנת תרס"ד, ובין שאר תפקידיו ופעולותיו נטל על עצמו לטפל ביצירת מוסדות חינוך שיתאימו לנוער הדתי בארץ, ושיוכלו להתמודד עם הרמה הלימודית והסדר וההגיינה והגישה הלאומית החיובית של מוסדות הלימוד החילוניים, שרוב ככל בני הנוער הדתיים שעברו ללמוד בהם הפסיקו לשמור מצוות בשלב זה או אחר. הספר מתאר בט"ו פרקים, תוך דיוק מדעי בעובדות וציון מקורות והוכחות לכל מעשה ולכל תיאוריה - אך באופן קריא, רציף ומעניין, לפעמים אף מרתק, את המאבק באירופה בין ה'חדר' והת"ת לבין מוסדות החינוך שהובלו ע"י תנועת ההשכלה, את המאבק הראשוני בארץ הקודש בכלל ובירושלים בפרט - החרם נגד ה'שקאלעס', ייסוד בית הספר 'נצח ישראל' בפתח תקווה, 'מסע הרבנים' הידוע שפעל הרבה גם בתחום החינוך, ייסוד תלמוד תורה וישיבת 'שערי תורה' ביפו, בית הספר 'תחכמוני', ישיבת 'אוצר החיים' ביפו ו'סמינר המזרחי' בירושלים, החינוך בתקופת המנדט והקמת החמ"ד בראשית המדינה, החינוך במושבות ובריכוזי עולי המזרח, חינוך הבנות, ועוד ועוד. מוצגת בפנינו כמות עצומה של נתונים וסיפורים ומהלכים ואנשים גדולים, בראשם מרן הרב קוק זצ"ל, שהובילו במסירות נפש מופלאה תהליכים, שחלקם הביאו לתוצאות המקוות - אך חלק לא קטן מהם נכשל כישלון צורב. רק כדי לשבר את האוזן - אבי מורי ז"ל פרסם בשנת תשי"ח ספר בשם 'תולדות היהודים ממלחמת העולם הראשונה ועד ימינו' שהיה בזמנו ספר לימוד ועיון די פופולרי, ובפרק האחרון שבו, על בעיות התרבות של מדינת ישראל, הוא כותב כך (עמ' 262): 'לא תמצא חינוך לדת שימשוך את הנוער... המשפחות מצליחות פחות או יותר לשמור על אורח חייהן, אך הנערים והנערות פורשים אחד אחד מהמסורת'... וכו' וכו'. כאשר שאלתי אותו פעם מה ראה לכתוב דברים קודרים כל כך, השיב לי אבי-מורי ז"ל: 'זה היה המצב בשנות החמישים, כתבתי את האמת'... הספר 'מסילה חדשה' מסתיים בתיאור המהפכה התורנית שזכינו לה בדורותיים האחרונים, שגם לה יש שני שלבים עיקריים - הקמת הישיבות התיכוניות ואחריהן ישיבות ההסדר והאולפנות ובמקביל הניסיונות להעלאת הרמה התורנית בכלל בתי הספר הדתיים, והשלב השני שהתחיל

עם ייסוד רשת 'נועם' והקמת תנועת 'אריאל', לפעמים תוך מאבק פנים-מגזרי מר, והמשיך בהקמת הישיבות הקטנות-הלאומיות ולמעשה נמשך עד היום. ניתן לומר שבאיחור רב זכה הרב קוק וצ"ל שחלקים גדולים ממשנתו החינוכית-מעשית הולכים ומתגשמים, כמו גם חלקים אחרים ממשנתו המעשית של אותו חוזה אחרית מראשית - מרן הראי"ה זצ"ל. זהו ספר מקיף, שמחברו, שמשמש כר"מ בישיבת רמת גן ועוסק הרבה בחינוך ובצרכי ציבור ובמחקר ובכתיבה, הקדיש לו את מיטב זמנו במשך כמה שנים, והתוצאה מרשימה ביותר.

משאת משה. שיעורי הלכה על מסכת בבא מציעא. מהדורה מתוקנת ומורחבת. רבי אברהם משה חברוני. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. (02-6510627)

רא"מ חברוני זצ"ל שימש כראש ישיבת חברון בירושלים במשך עשרות שנים, ושיעוריו היו ידועים בעמקותם ובמתיקותם. בשנת תשמ"א יצא לאור ספרו על מסכת ב"מ, ועתה הוא יוצא לאור על ע"ג סימניו במהדורה מתוקנת ומחודשת, עם השלמות ומפתחות.

נפת צוף. כרך ג. עיונים במורה הנבוכים. חלק ד - פרקי המרכבה. יונתן שמחה בלס. נוה צוף, תשפ"ג. 449 עמ'. (ratzony@gmail.com)

זהו הכרך השלישי, וכנראה לא האחרון, בסדרה החשובה הזו (הכרך השני כולל שני חלקים), שבאה לבאר את סתומותיו של הספר הגדול 'מורה הנבוכים', שלא רבים השכילו לעמוד על עומק דבריו. הרב בלס הוא רבו של היישוב נוה צוף שבבנימין וראש הכולל 'צון יהודה' בפתח תקווה, איש הלכה ואגדה, שכבר שנים לומד ומלמד את ספר מו"נ עם הראויים לכך בכולל שלו וביישובו נוה צוף. בספריו אין פירוש רציף של הספר מו"נ, אלא דיון בעקרונותיו וכלליו ופרטיו, ובעיקר ניסיון לעמוד על רמזיו וסודותיו - שהרי הרמב"ם בעצמו מעיד שכתב את הספר רבדים-רבדים, ומתחת לפשטות דבריו עומדים רעיונות עמוקים המיועדים למתי-מעט. במבואו המיוחד מסביר המחבר את הצורך הענייני והנפשי של הרמב"ם להסתיר חלק מכוונותיו, ואת ההיתר שלו להיות 'הולך רכיל מגלה סוד'. הוא מספר בהתרגשות שהבנת עומק דברי הרמב"ם האירה את עיניו שלו, ושקפרות מעורפלות ששכנו בנפשו הפכו פתאום לאמיתות ברורות ומגדרות שעל פיהם הוא מנהל את חייו הרוחניים. בכרך הזה מסביר הרב בלס את ההקדמה ואת הפרקים א-ז של הכרך השלישי של מו"נ העוסקים בביאור מעשה מרכבה, ומוסיף נספחים ומפתחות.

נעימת הכהנים. ויכוח בענייני ניגון ברכת כהנים ותוקפו של מנהג בין חכמי איטליה בשנים תס"ו-תע"ה, על פי ספרי דפוס ומקורות מכתבי יד, כולל מבוא והערות. יעקב שמואל שפיגל. פתח תקוה, תשפ"ג. ס+332 עמ'. (Yaakov.spiegel@biu.ac.il)

רק פרופ' יעקב שפיגל מסוגל לגלות פולמוס שנערך בין כמה מרבני איטליה לפני למעלה מ-300 שנה בעקבות מנהג תמוה של חלק מהכהנים להטעים את ברכת הכהנים שלא לפי כללי המלעיל-מלרע התקנים עקב הניגון שבו נוגנה הברכה, להציג את מקורותיו שנותרו

בקונטרסים שנדפסו בזמנו אך נעלמו לחלוטין מן העין ובכתבי יד שעין אדם לא שזפתם שנים רבות, ולהפוך את כל זה לספר יסודי ומרתק על תוקפו של מנהג מול פשטות ההלכה, כולל 'היכרות' עם כמה וכמה מרבני איטליה של אותו דור וגילוי היחסים ביניהם ודרכי הפסיקה שבהם נחלקו. המבוא המקיף כולל תיאור ותיעוד של כל החומר בנושא בדפוסים ובכתבי יד, תיאור מנהג ברכת הכהנים כפי שקיימו אותו באותו זמן באיטליה, הרקע לזיכרון והתנהלותו במהלך השנים, איזכור הוויכוח הזה בספרי הפוסקים בזמנו ולאחר זמנו, ענייני מלעיל ומלרע שהם היו ה'טריגר' לזיכרון שהתפשט בהמשך הרבה מעבר להם, כל המידע על החכמים שהשתתפו בוויכוח ומוזכרים בספר, ותוספת מעניין לעניין - מחקר על התארים הרבניים באיטליה באותה תקופה. האירוע המתואר בספר זה מקדים למעשה בכמה עשרות שנים פולמוס אחר בעניין דומה שעליו כבר ערך פרופ' שפיגל מחקר שלם והוציא אותו לאור בשם 'וישמע קולי' - מה הדין כאשר מקהלת בית הכנסת 'מושכת' את אמירת קריאת שמע בציבור, מה שגורם לאנשים בקהילה להפסיק בדיבור בין 'אמת' ל'ויציב', כאשר הכוונה לבטל את הניגון הציבורי בקריאת שמע גררה פולמוס דומה, שגם אותו פרסם רי"ש שפיגל באותה יסודיות לפני חמש שנים (כתבתי על ספר זה ב'המעין' גיל' 223 [תשרי תשע"ח, נח, א] עמ' 105). קהילות איטליה שלפני 300 שנה היו קהילות מקפידות במצוות, ורבנים גדולי תורה עמדו בראשן ושמרו על משמר הדת, וזה גרם לעיתים לפולמוסים ערים אפילו בנושאים שאולי במקומות וזמנים אחרים היו נידושים בעקבים, אבל אי אפשר לשכוח שאחרי דורות בודדים, עם התפשטות אווירת הרנסנס וההשכלה, נפלה רוב יהדות איטליה חלל מול רוחות הזמן, והדברים עתיקים ועצובים. פרופ' שפיגל מסדר את החומר ההלכתי בפנים הספר לא לפי סדר הקונטרסים והדפים אלא לפי הסדר ההלכתי-כרונולוגי שלהם, כל מכתב וההשגות עליו והקושיות על ההשגות והתשובות עליהן וכו', כאשר המבוא המרתק מכאן והמפתח בסוף הספר מאידך גיסא עוזרים לקורא להבין את מהלך העניינים. הרבה חומר הלכתי בעניין תוקפם של מנהגים כאשר הם מתנגשים- לכאורה בהלכות פסוקות נמצא בספר זה, חלק גדול ממנו לא נידון עד עתה כדבעי בספרות ההלכה. הספר הזה אינו ספר 'שיהיה מונח על שולחנו של כל אברך', אבל מדובר על יצירה הלכתית-היסטורית שתשמור על מקומה ועל חשיבותה לדורות, כמו רבים מחיבוריו האחרים של ידידי פרופ' יעקב שמואל שפיגל נר"ו, עוד ינוב בשיבה.

נעם אליעזר. הלכה ורפואה, הלכות נידה, ושיח אמונה. אליעזר בן-פורת. ירושלים, תשפ"ב. תרז עמ'. (058-7528250)

הרב בן פורת הוא מגידולי ישיבת 'כנסת חזקיהו' שבכפר חסידיים, ותלמיד מובהק של הרב מישקובסקי זצ"ל. במשך שנים רבות עסק בתורה ובהוראה ובפסיקת הלכה בקהילות שונות בחו"ל, ובשנים האחרונות שב ארצה והתיישב בבית אל שבבנימין, ומונה לר"מ של אחד השיעורים הגבוהים בישיבה שביישוב. במהלך כל השנים העלה הרב בן פורת על הכתב את חידושו וביורו בכל חלקי התורה, פרסם ספרים וכתב מאמרים בנושאים שונים בקבצים התורניים למיניהם (כולל גם כמה ב'המעין'), ועוד הרבה דיו נשאר בקולמוסו. בספר גדול וחשוב זה כלל הרב בן פורת שלושה חלקים נפרדים: קונטרס גדול ובו ט"ז פרקים בענייני

רפואה והלכה, ביניהם על תוקפה ההלכתי של הסכמה מדעת לטיפול רפואי, על הקביעה מי היא האם ההלכתית בתרומת ביצית, הצעה לפתרון הלכתי של הבעיה המכונה 'עקרות הלכתית', ועוד. הקונטרס השני כולל לקט הערות וחידושים כסדר הלכות נידה, פרי הוראתו במשך שנים ככולל אברכים בלייקווד שבארה"ב, והקונטרס השלישי מכיל ביאורים וביאורים בדעת גדולי המחשבה והאמונה, ביניהם הרמב"ם, רבי חסדאי קרשקש, רבי יוסף אלבו, מהר"ל וחזו"א. ניכרת חיבת המחבר לתורת ר"ח קרשקש, ועשרה פרקים במדור זה עוסקים בדבריו. בין השאר דן המחבר בשאלה שמעלה רח"ק אם קיימים חוטאים שנעלים לגמרי דרכי התשובה בפניהם, והתשובה היא שגם מאמרי חז"ל חדים ותקיפים נאמרים לעיתים כאשר 'כוחן כח הסתמיות', והכוונה היא, מסביר הרב בן פורת, שגם בהם לא נאמרו הדברים באופן מוחלט - למשל רשע שירצה בכל לבו לחזור בתשובה יוכל לעשות זאת גם אם הוא נמצא ברשימת אלו שנאמר עליהם שמעכבים אותם מלעשות תשובה. המאמר האחרון, 'הצניעות לאורו של המהר"ל', נותר באנגלית, למרות שבמקורו נכתב בעברית, מפני שהוא תורגם לאנגלית ע"י יהודי מקהילת גייטסהד שבאנגליה וכך הוא פורסם בזמנו, והרב בן פורת רצה לכבד את המתרגם שהלך לעולמו ואת עבודתו המסורה. רגישות מיוחדת ומרגשת. ברכת הצלחה לרב בן פורת בעבודתו התורנית בכתב ובעל פה עם נטיעתו המחודשת בארץ הקודש, עוד ינוב בשיבה.

פיסת בר. חידושים וביאורים על מסכתות מנחות בכורות וקנים מכת"י בתוספת ציונים ומקורות, ביאורים והערות. רבי יעקב שמשון שבת סיניגאליא. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. 16+תסג עמ'. (02-6510627)

רבי יעקב שמשון שבת סיניגאליא ידוע כאחד מגדולי רבני איטליה לפני כמאתיים שנה, ומפורסם בחיבורו 'שבת של מי' על מסכת שבת. בשנה שעברה הוציא לאור 'מכון ירושלים' מכת"י את חיבורו 'מטה עז' על מסכתות ערכין וזבחים, ועתה מגיע לשולחנם של הלומדים כרך חדש, ובקרוב יופיע כרך נוסף. המחבר עוסק בדקדוק בפשט כל תיבה בגמרא וברש"י ובתוספות, ודן גם בהגהותיהם ופירושיהם של ארבעת המפרשים המובילים על מסכתות סדר קודשים - ברכת הזבח, פנים מאירות, צאן קדשים וחק נתן. כמעט אפשר לומר שמדובר על ספר חובה לכל הלומד בעיון מסכתות אלו.

פירוש מסכת אבות לחסיד רבנו יוסף יעבץ זצ"ל ממגורשי ספרד. יוצא לאור במהדורה חדשה ומתוקנת ע"פ כתבי היד והדפוס, עם הגהות, ציונים, מקורות, מבוא, נספחים ומפתחות. ע"י הרב עמיחי כנרתי והרב אריאל אביני. עורך הרב יואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשפ"ג. 437 עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

החסיד הדרשן רבי יוסף ב"ר חיים יעבץ נולד סביב שנת ר' (1440) בליסבון שבפורטוגל, והיה תלמידם של גדולי עירו. נשא את אחותו של רבי יצחק עראמה בעל 'עקידת יצחק'. בהמשך עבר לספרד, ובשנת רנ"ב גורש בגירוש הגדול והגיע לאיטליה (מאז הדפוס השני מודפס

בכל שערי הספר 'ממגורשי ספרד', כדי להבדיל בינו ובין היעב"ץ המפורסם יותר - רבי יעקב עמדין). הוא נהג לדרוש בפני חבריו המגורשים על האמונה בה' ועל השגחתו ועל הציפייה לגאולה, ועל כך כונה 'רבי יוסף הדורש'. הוא התנגד ללימודי פילוסופיה וחוכמות חיצוניות, וקבע שההשתקעות בהן גרמה לגירוש הגדול מספרד. הוא טען שבדרך כלל פשוטי העם עמדו בניסיונות ונהרגו או הוגלו בלי לעזוב את אמונת אבותיהם, ודווקא חכמים שעסקו בחוכמות ובלימודי פילוסופיה לא עמדו בניסיון והתנצרו בהמוניהם בשנים הרעות ההן. רבי יוסף יעבץ כתב ספרים הרבה, חלקם נדפסו בדורות הבאים ואחרים אבדו, אך ספרו המפורסם ביותר הוא פירושו על מסכת אבות. ביאורו מבוסס על דברי המקרא ומפרשיו ועל דברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים ובזוהר, וכן על כמה ממפרשי המסכת, לפעמים בשמם ולפעמים בעילום שמם. סגנון הכתיבה שלו מליצי ומלא לשונות של חז"ל וחלקי פסוקים, אך גם ברור ונעים ללימוד. מצד אחד הוא מנתח את דברי התנאים במשנה ומדקדק בלשונם ומקפיד למצוא את נוסחם המדויק, ומצד שני הוא עובר לעיתים מעניין לעניין כפי הצורך להוסיף לקורא וללמד אהבת תורה ויראת שמים ודרך ארץ והנהגות טובות. מאז נדפס לראשונה ע"י נכדיו בעיר אדריאנופול שבטורקיה בשנת שט"ו נדפס הספר פעמים רבות. פירוש החסיד יעבץ על אבות היה חביב מאוד על חכמי תנועת המוסר, והוא מצוטט אינסוף פעמים בכתביהם. מהדורה זו מציגה נוסח מתוקן על פי הדפוסים הראשונים ושישה כתבי יד, ויש בה הוספות רבות וגם ציונים והפניות והשוואות ומקורות והסברים והשלמות, וכן נספחים ומפתחות, עבודה שלמה של שני מהדירים מעולים לתועלת הלומדים לדורות.

פרדס יוסף. מאמרים ונאומים, ליקוטים ומבחר פנינים על פי פרד"ס, מפי סופרים וספרים. הרב משה יוסף רובין. ניו יורק, תשפ"א. 28+תקעה עמ'.
(gederavos@gmail.com)

הרב רובין זצ"ל היה מרבני רומניה לפני השואה. בזמן השואה היה פעיל הצלה מרכזי שמאות חבים לו את חייהם, ואחרי השואה הגיע לארה"ב וגם בה התפרסם בפעילות ציבורית-תורנית נמרצת. בין השאר הקים את הארגון 'גדר אבות' להצלת בתי הקברות באירופה מהרס, הקיים עד היום. בסוף ימיו כיהן כאב ביה"ד של ועד הרבנים של שכונת בורו פארק שבניו יורק. נוסף להוראה ולפסיקה ולדרשות שדרש במסגרות שונות הוא גם כתב הרבה, ורק חלק מכתביו שרד. גם המעט הזה שכן במרתף עשרות שנים, עד שמגיפת הקורונה גרמה לנכדו הקרוי על שמו, ר' יוסף משה רובין, שנאלץ לעבוד מהבית וגם התפנה לו מעט זמן, לשנס את מותניו ולהוציא לאור את שרידי כתבי סבו בספר גדול ומהודר. הספר כולל מאמרי הגות ופניני חכמה, דרשות ועיונים הלכתיים, וגם אוטוביוגרפיה מרתקת. על הפסוק בפרשת וירא 'יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים' מעיר המחבר שבתביה 'צבאות' יש שילוב של משמעויות: כוח אחד גדול, צבא ממושמע אחד, וגם ריבוי של כוחות, שהרי 'צבאות' נאמר בלשון רבים! והתשובה היא שחשוב שבעם ישראל יהיו גוונים שונים של עובדי ה', ולכל עובדי ה' הנאמנים יש מקום בצבא ה', ורצון ה' הוא שהמחנות השונים של צבא ה' ישאו יחד את דגל התורה והאמונה, ורק כך יהיה עם ישראל שלם. שנזכה.

פתחי שערים. בבא בתרא. פרק השותפין. שיעורים בלומדות בעומק הפשט. מרדכי אליעזר נחמני, ירושלים, תשפ"א. תיח עמ'. (02-6518699)

הרב מוטי נחמני הוא למדן מופלג, בוגר ישיבות שבי חברון ומרכז הרב, ומקורב לרב צבי טאו שליט"א. הוא לימד בישיבות שונות, היה ראש ישיבת 'חומות ירושלים' ועתה משמש כראש כולל 'בוני ירושלים'. שיעוריו מתאימים בדיוק לכותרת-המשנה של הספר - לומדות בעומק הפשט, כי הוא נוהג לדקדק במילות הסוגיא ולקשרן לפשט הסברות, ולדקדק בסברות ולהתאימן לפשט המילים. בעיקר הוא עוסק בדקדוק בלשונו של הרמב"ם, כשהוא מנסה לחבר בין פסקיו לפשט הסוגיא על פי שיטתו, והדברים יוצאים מחוורים ובהירים. הקונטרס הראשון בסדרת 'פתחי שערים' יצא לאור בשנת תשס"ח, כאשר הרב נחמני היה ראש ישיבה שותף בישיבה המאוחדת 'לנתיבות ישראל - חומות ירושלים' ב'נאות דוד', הבית הגדול לתורה שברובע הנוצרי בירושלים, ובמשך השנים יצאו לאור עיונים על ההגדה של פסח ועוד שלושה כרכים נוספים. שני הפרקים הראשונים בספר הזה על בבא בתרא עוסקים בעניינים כלליים יותר - הפרק 'דרכי משנה' מבהיר שבדרכי לימודו הרמב"ם נותן את הדגש לעיתים יותר לפשט המשנה מאשר לנפתולי סוגיות הגמרא, ובפרק 'מצות קריאה' הוא מלמד שהסברה של דברי המקרא וחז"ל והפוסקים תלויה בקריאת הדברים בצורה מדוקדקת וכנ"ל, ופחות בנייתו הוה-אמינות וסברות שלא התקבלו בסופו של דבר כחלק מהתוכן הנלמד, עיי"ש באורך. עולם התורה מחכה לכרכים הבאים בסדרת 'פותח שערים'.

שאלות ותשובות לרבנו הגדול רבי לוי אבן חביב. מהדורה מתוקנת, מוגהת על פי הדפוס הראשון ועל פי כתבי יד, עם מבוא, ציונים, הערות והחזרת מאות השמטות מן הדפוס הראשון. ערך והתקין שלמה זלמן הבלין. ירושלים, יריד הספרים, תשפ"א. +51תרכו עמ'. (02-5370016)

רבי לוי ב"ר יעקב בן חביב נולד בספרד סמוך לפני הגירוש, גלה עם משפחתו לפורטוגל וממנה לסלונקי, למד תורה אצל אביו שהיה מגדולי דורו (מחבר 'עין יעקב' על אגדות התלמוד) ואצל גדולי תורה אחרים, ובגיל צעיר כבר נחשב תלמיד חכם חשוב. אחרי נדודים במקומות שונים עלה ארצה בשנת רפ"ה, ועמד בראש רבני ירושלים. הוא העמיד תלמידים הרבה, ביניהם רבי יעקב קאשטרו (מהריק"ש) לימים רבה של מצרים, ר' משה קאשטרו שמילא את מקומו כרבה של ירושלים, רבי שמואל די מדינה (מהרשד"ם) רבה של סלונקי ועוד רבים אחרים. הוא השיב תשובות רבות לשואלים מרחבי העולם היהודי, והם נדפסו לאחר מותו בשו"ת מהרלב"ח (דפו"ר ונציה שכ"ה). הסימן האחרון בספר מכונה 'קונטרס הסמיכה', ובו נמצאים חילופי איגרות ותשובות שעוסקות בחידוש הסמיכה בצפת שיזמו רבי יעקב בירב ותלמידיו, ובה הם הסמיכו גם את רלב"ח וציפו שהוא יצטרף עמם למהלך ההיסטורי הזה - אולם לצערם הוא התנגד נמרצות ליוזמה הזו, ולמעשה הוא זה שגרם באופן ישיר שהרעיון הזה לא יתממש. חילופי הדברים הקשים בין מהרלב"ח לבין יריבו מהר"י בירב, שהיה בר פלוגתתו לא רק בעניין זה, אינם מסודרים באופן שכל תשובה משיבה על התשובה שלפניה, אלא שבכל תשובה קיימת התייחסות לנושאים שונים הקשורים לפולמוס הסמיכה, ולכן קשה לעקוב אחרי מהלך הדיון

הרב-צדדי הזה. לכן מיספר המהדיר פרופ' רשז"ה את כל הפיסקאות שבכל התשובות והאיגרות והמסמכים שבקונטרס בסדר רץ (555-1!) כדי להקל על ההפניות והקישורים ממקום למקום בקונטרס, וכן הוסיף את תשובת תלמידו של רלב"ח מהר"ם קאשטרו בעניין ועוד השלמות והערות רבות. במודעה בתחילת הספר מסביר המהדיר את העיכוב הרב בהדפסת מהדורה זו שהייתה מוכנה למעשה לפני כעשרים שנה (חלקים מהמבוא נדפסו בקובץ 'שורון' כבר בשנת תשס"ג) בגורמים מסוימים שמנעו את הדפסת הספר עד עתה. סתם ולא פירש, ואולי כוונתו למוציאים לאור של המהדורה החדשה האחרת של שו"ת מהרלב"ח, שנדפסה בירושלים תשס"ח, שידעו על כוונתו של רשז"ה להדפיס מהדורה חדשה - הרי חלק ניכר מהמבוא הרחב והעשיר שלו נדפס כבר בתשס"ג וכנ"ל, ושם נכתב שהספר עומד לצאת לאור... המבוא לספר מקיף ומרתק כדרכו של רשז"ה מאז ומעולם, ובו פרק העוסק בענייני דוד הראובני ושלמה מולכו עם גילויים חדשים בעניינם, וכן פרק שלם ובו דיון בתופעה פלאית בהדפסה הראשונה של הספר - הבדלים גדולים בעשרות דפים בין העותקים השונים של הדפוס הראשון ששרדו עד היום, עם רשימה מפורטת שלהם וניסיון לגלות את הסוד שמאחורי תופעה זו. יאריך ה' את ימיו ושנותיו ופוריותו התורנית-ספרותית של רשז"ה הבלין שליט"א.

שושן עדות. חידושי הלכה ואגדה. רבי יעקב שושנה. המהדיר: עמנואל גדג'. ירושלים, תשפ"ב. 380+17 עמ'. (mmguedj@gmail.com)

ארץ אלג'יריה שבצפון אפריקה הייתה לפני ואחרי גירוש ספרד ארץ מלאה חכמים וסופרים, מילידי המקום ומן הבורחים שעזבו (עוד לפני פרעות קנ"א וגירוש רנ"ב) את ספרד הנוצרית שונאת היהודים וחיפשו מנוח לכף רגלם. באיזור צפון מזרח אלג'יר בלטה העיר קונסטנטין (ובפי היהודים: קסונטינה או קצומטינה), שבעיר קלעת-חמד שעל ידה נולדו הרי"ף ורבינו אפרים הספרדי ועוד. הקהילה שמרה על מנהגיה העתיקים שחלקם נבעו עוד ממנהגי ארץ ישראל לפני הגלות, ובמשך דורות נשמרו בה שני קהלים - קהל התושבים בני המקום הוותיקים, וקהל האזרחים - 'העולים החדשים' מגולי ספרד. למרות שבמאתיים השנים האחרונות חלה ירידה כללית ברמה התורנית של יהדות אלג'יריה בעקבות כיבוש הארץ ע"י הצרפתים והשפעת התרבות הצרפתית על יהודים רבים, בקונסטנטין הרחוקה-יחסית נשמרה בדרך כלל אווירה תורנית שלמה כבימים ימימה. בעיר קונסטנטין ובעיר הסמוכה בון כיהנו רבנים תלמידי חכמים עד הדור האחרון, ובהם בלט רבי יעקב שושנה, שגדל בקונסטנטין ושימש כרב בעיר מולדתו ובעיר הסמוכה בון, ונפטר בקוצר שנים בהיותו בן ל"ח בלבד בשנת תרצ"ח. הוא מילא בשלמות את כל תפקידי כרב ושליח ציבור ומורה ושוחט ופוסק הלכה ומנהיג העדה, התכתב עם רבני דורו וכתב לעצמו דברי תורה רבים, שחלק מהם נאספו באהבה בידי בנו, ואותם הוא הפקיד למשמרת בידי תלמידו הרב עמנואל גדג', שזכה לעשות חסד עם המתים והחיים ולהוציא לאור את פירושי רבי יעקב על פרשות השבוע ועל התלמוד, מערכות בהלכה ודרשות. הוא הוסיף כותרות ומקורות והערות, תיאר את תולדות חייו וזמנו ומקומו, הוסיף חידושים מאת בנו רבי עמנואל שושנה זצ"ל וגם מבוא בצרפתית, יד ושם לתלמיד חכם מעולה וצנוע שמת בחצי ימיו.

שו"ת ניצני ארץ חלק ד. עיוני הלכה. הרב שלמה גליקסברג. ירושלים, תשפ"ב. 569 עמ'. (02-6416166)

הרב שלמה גליקסברג שימש במשך שנים כראש קהילה ואב"ד ביוהנסבורג שבדרום אפריקה, ועתה הוא משמש כראש בית המדרש לרבנים ודיינים 'אריאל' (לשעבר 'מכון הרי פישל') בבית וגן בירושלים. זהו הכרך הרביעי של ספר השו"ת החשוב הזה, ובו עשרים סימנים שעוסקים בשאלות מכל חלקי השו"ע. הסימן הראשון עוסק בשמירת חום מאכלים בשבת (שלא נמצאים על פלטה) בעזרת כיסוי הרמטי המכונה Wonderbag, והמחבר מסיק שהוא עשוי מחומרים שאינם מוסיפים הבל ולכן מותר להטמין בו בערב שבת, וגם בשבת כפוף לכללי דיני הטמנה. הסימן השני עוסק בדג בשם קינגקליפ הנפוץ בדרום כדור הארץ, שקשקשיו מכוסים בשכבה שומנית ולכן אינם נראים, וגם בצורתו הוא שונה מדגים כשרים אחרים. מסורת של רבני דרום אפריקה במשך דורות התירה אותו אך היו שערערו על כך (כולל הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שהיה במשך שנים רק הקהילה החרדית ביוהנסבורג), ולכן ניגש המחבר לבדוק את השאלה מיסודה. מסקנתו היא שרוב הפוסקים מתירים לכתחילה מציאות כזו, אולם מפני שגם לדעת המערערים, דעה המבוססת על תשובת החת"ס, יש מקום בהלכה, הדג הזה יוגדר ע"י מחלקת הכשרות של הקהילה ככשר אך לא למהדרין. הכרעה מאוזנת לחלוטין. הסימן האחרון בספר הוא 'קונטרס שמות גיטין' על פי מנהג בית הדין ביוהנסבורג מעודכן לחודש מנ"א תשפ"א, שמתייחס למבטא האנגלי הדרום-אפריקאי ששונה במידה מרובה מהאנגלית המדוברת במקומות אחרים. הרשימה מתבססת על תיעוד מזמנו של האב"ד הראשון בעיר רבי יצחק קוסובסקי (גיסו של רשכבה"ג רבי חיים עוזר גרודזינסקי), והיא תוצאה של עבודה מאומצת של חברי בית הדין במשך שנים. יישר כוחו של הרב גליקסברג, ירבה תורה בישראל בכתב ובעל-פה.

תיקון חצות. תנאים טובים. דיני תפילת הדרך. רבי שריה דבליצקי. ב"ב, תשפ"א. קמב עמ'. (8412949@gmail.com)

הגאון הגדול רבי שריה דבליצקי זצ"ל הוציא לאור בחייו עשרות ספרים וקונטרסים בנושאים הלכתיים ואחרים. שלושה קונטרסים מכתביו נלקטו יחד בספרון זה ע"י בני משפחתו, כאשר נוספו עליהם תיקונים והוספות והשלמות, במסגרת כוונת בני המשפחה להמשיך ולהוציא לאור דברים שיצאו מעטו ועדיין לא נדפסו, וכן מהדורות מתוקנות של הספרים והקונטרסים שהוציא לאור בחייו. קונטרס זה כולל שלושה מחיבוריו הקטנים, האחד על הלכות תיקון חצות, כולל נוסח מתוקן (וקצר הרבה יותר מהמקובל), לקט מפי גדולי ישראל על חשיבות אמירת תיקון חצות, ופירוט הלכותיו ומנהגיו - בדגש על המקסימום הראוי לכתחילה ועל המינימום שמספיק כדיעבד או בשעת הדחק. זוהי למעשה המהדורה השביעית של חיבור קטן ושימושי זה. בהמשך נמצא הקונטרס 'תנאים טובים' ובו לקט הלכות ונוסחים של תנאים שאמורים לגבות את מעשי המצוות ואת הברכות והתפילות שלנו במהלך היום/החודש/השנה במקרה שלא עשינו ואמרנו אותם ככוונה שלמה. החיבור השלישי עוסק בפרטי דיני תפילת הדרך, תוך המלצה לשלב אותה בברכת 'שומע תפילה' הסמוכה לנסיעה בכל מקרה של ספק. יישר כוחם של בני המשפחה העמלים להציג לפני הציבור את אוצרותיו של אותו גאון מיוחד וייחודי שחי בינינו שנים רבות, והטיל את רישומו על ציבור גדול של יראי ה' ומדקדקים במצוות.